

**ΠΡΟΤΥΠΟ ΠΕΙΡΑΜΑΤΙΚΟ ΓΕΝΙΚΟ ΛΥΚΕΙΟ ΜΥΤΙΛΗΝΗΣ
ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΑΙΓΑΙΟΥ**

ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ Ι. ΚΑΛΑΜΑΤΑΣ

Θεολόγος Καθηγητής

ΔΕΑ Εκκλησιαστικής Ιστορίας ΑΠΘ

Δρ. Θεολογίας ΑΠΘ

Η ΓΙΟΡΤΗ ΤΩΝ ΤΡΙΩΝ ΙΕΡΑΡΧΩΝ ΚΑΤΑ ΤΟΝ 19ο ΚΑΙ 20ο ΑΙΩΝΑ

Προσπάθειες συγκρότησης "εθνικοθρησκευτικής συνείδησης"

στο χώρο της εκπαίδευσης

Η περίπτωση του Γυμνασίου Μυτιλήνης (1840-1923)

Εισήγηση στην Ημερίδα που οργανώθηκε στην Αίθουσα Τελετών

του Πρότυπου Πειραματικού Γενικού Λυκείου Μυτιλήνης

του Πανεπιστημίου Αιγαίου

επ' ευκαιρία των 100 χρόνων Ελευθερίας της Μυτιλήνης (1912 – 2012)

και της γιορτής των Τριών Ιεραρχών

Σάββατο 26 Ιανουαρίου 2013

ΑΝΑΓΚΑΙΑ ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΗ ΥΠΟΜΝΗΣΗ

Στην προετοιμασία της παρακάτω εισήγησης δύο βιβλία και δύο άρθρα, ιδιαίτερα με προβλημάτισαν και μου έδωσαν πολύτιμες πληροφορίες στην ανάπτυξη των σκέψεών μου. Πρώτον, το βιβλίο της Έφης Γαζή, *Ο δεύτερος βίος των Τριών Ιεραρχών. Μια γενεαλογία του «ελληνοχριστιανικού πολιτισμού»*, εκδ. Νεφέλη, Αθήνα 2004, αν και παλαιότερα το είχα διαβάσει και παρουσιάσει¹, οφείλω να πω ότι η νέα του ανάγνωση άνοιξε ακόμη τους ορίζοντες μου στη θεώρηση της γιορτής των Τριών Ιεραρχών. Πρόκειται για ένα άκρως ενδιαφέρον βιβλίο, το οποίο πέραν του ότι καταθέτει ένα γόνιμο προβληματισμό, για το πώς καθιερώθηκε το σχήμα των γνωστών Τριών Ιεραρχών, με ιδιαίτερα πρωτότυπο τρόπο, μέσα από ένα στιβαρό αφηγηματικό λόγο, με όσα αυτός, χάρη στις ενδιαφέρουσες επιστημολογικές μεθόδους της Ιστορίας ερωτήματα θέτει, αναψηλαφεί το γεγονός: γιατί η μετακίνηση της χριστιανικής τριανδρίας από το εκκλησιαστικό στο εθνικό και εκπαιδευτικό πλαίσιο, κατά τους δύο τελευταίους αιώνες, ανέδειξε ένα από τα ισχυρότερα και πλέον διάσημα σύμβολα, αυτό του ελληνοχριστιανικού πολιτισμού. Δεύτερον, το μνημειώδες πια βιβλίο του Β. Τατάκη, *Η συμβολή της Καππαδοκίας στη χριστιανική σκέψη*, εκδ. Κέντρο Μικρασιατικών Σπουδών, Αθήνα 1960, [δεύτερη έκδοση, Αθήνα 1989], πέραν του ότι κατά το παρελθόν, συχνά προσέφευγα σ' αυτό, όταν η έρευνά μου σχετιζόταν με την πατερική διδασκαλία του 4^{ου} αιώνα, η τωρινή συμβολή του, για τις ανάγκες της παρούσας εισήγησης, υπήρξε καίρια διότι για ακόμη μια φορά μου αποκάλυπτε πώς ένα τόσο λαμπρό έργο, ξέφυγε από την πεπατημένη της κακέκτυπης σύζευξης Χριστιανισμού και Ελληνισμού, προτάσσοντας εκείνη τη διεργασία διαλόγου αυτών των μεγεθών, στο πλαίσιο εκείνο όπου το χριστιανικό μήνυμα διατυπώθηκε σε ελληνικές κατηγορίες σκέψης, μακριά όμως από εθνικά και φυλετικά κριτήρια. Στη συνέχεια δύο άρθρα, καλών συναδέλφων και φίλων, του Στρ. Ψάλτου, «Η παιδεία ως ψυχική καλλιέργεια» και του Δ. Μπεκριδάκη, «Οι Τρεις Ιεράρχες ως φορείς της προφητικής συνείδησης της Εκκλησίας», στο ιστότοπο: http://e-theologia.blogspot.gr/2011/01/blog-post_29.html και http://e-theologia.blogspot.gr/2012/02/blog-post_5904.html#uds-search-results αντίστοιχα, φώτισαν ιδιαίτερα τη σκέψη μου, για τον τρόπο όπου ακόμη και σήμερα ζητήματα χρήσης της αγιοπατερικής σκέψης και παράδοσης, με αφορμή τη σύζευξη του χριστιανικού πολιτισμού με τον αρχαιοελληνικό, στη μακραίωνα διαδρομή των βυζαντινών χρόνων, εντέχνως σήμερα χρησιμοποιούνται για αναπαραγωγή θεολογικών, ιστορικών και εκπαιδευτικών στερεοτύπων. Ωστόσο, τούτο το γεγονός, αν και αποτελεί πεδίο γόνιμων επιστημονικών αντιπαραθέσεων, με άξονα δύο καίρια ερωτήματα - εκχριστιανισμός του Ελληνισμού; Ή εξελληνισμός του Χριστιανισμού; - κυρίως στο χώρο των θεολογικών, φιλοσοφικών και ιστορικών σπουδών, σε καμιά περίπτωση δεν μπορεί ιδεολογικά να χρησιμοποιείται.

¹ *Επιστημονική Επετηρίδα Ιεράς Μητροπόλεως Μυτιλήνης, Ερεσού και Πλωμαρίου ΑΓΙΑ ΣΙΩΝ*, 1(2006)200-202.

Η ΚΑΘΙΕΡΩΣΗ ΤΗΣ ΓΙΟΡΤΗΣ ΤΩΝ ΤΡΙΩΝ ΙΕΡΑΡΧΩΝ

Πριν ένα χρόνο ο σημερινός Αρχιεπίσκοπος κ. Ιερώνυμος, μορφή σεμνή, χωρίς φωνασκίες, σε μήνυμά του για τη γιορτή των Τριών Ιεραρχών, με αγωνία είχε επισημάνει, ότι οι «*Τρεις Ιεράρχες με τα μέτρα της εποχής μας “απέτυχαν” διότι άφησαν τη δόξα, την εξουσία και τις τιμές για να μοιραστούν τη χαρά, τον κόπο και τον πόνο των συνανθρώπων τους*». Κοφτερός, πράγματι, ο λόγος τούτος, με αποδέκτες πολλούς σήμερα.

Η γιορτή των Τριών Ιεραρχών, κορυφαία γιορτή των γραμμάτων και της παιδείας μας, όπως έχει χαρακτηριστεί, καταδεικνύει το αδιαμφισβήτητο διαχρονικό κύρος της συμβολής αυτών των τριών μεγάλων Πατέρων της Εκκλησίας στη θεμελίωση της παιδείας επάνω στο οικοδόμημα της ελληνορθόδοξης παράδοσης. Εδώ, ας μου επιτραπεί μια παρένθεση: όταν χρησιμοποιούμε αυτόν το όρο χρειάζεται μεγάλη προσοχή, διότι από τη συχνή χρήση, σήμερα τείνει να γίνει κι αυτός ιδεολόγημα². Παρακάτω θα δούμε ποιες συνιστώσες οδήγησαν παλαιότερα, στον 19^ο και 20^ο αιώνα, στην ανάδειξη τέτοιων ιδεολογημάτων.

Οι Τρεις Ιεράρχες δεν υπήρξαν ούτε κυβερνήτες, ούτε νομοθέτες, ούτε κρατικοί λειτουργοί. Καθ' όλη τη διάρκεια του βίου τους στάθηκαν ποιμένες, παιδαγωγοί και με ιδιαίτερη ευαισθησία φόρτισαν τη διαδικασία της αγωγής, με όλα εκείνα τα στοιχεία που συνθέτουν το εκκλησιαστικό ήθος. Δεν περιορίστηκαν μόνο στη θεολογική διδασκαλία, αλλά όντας μεγάλες πνευματικές μορφές, υπήρξαν και μεγάλοι αγωνιστές, αναπτύσσοντας αξιόλογη κοινωνική και πολιτική δράση.

Όπως είναι γνωστό, κοινή γιορτή των Τριών Ιεραρχών μέχρι τον 11^ο αιώνα δεν υπήρχε. Αν και τα συναξάρια μας πληροφορούν ότι η κοινή τους μνήμη καθιερώθηκε επί αυτοκρατορίας του Αλέξιου Α' Κομνηνού, οι απαρχές της τοποθετούνται στα μέσα αυτού του αιώνα, και συγκεκριμένα στα χρόνια της αυτοκρατορίας του μετριοπαθή αλλά και αδύναμου αυτοκράτορα, του Κωνσταντίνου Θ' ο Μονομάχου, ο οποίος προσπαθώντας να χειριστεί τα εσωτερικά προβλήματα της αυτοκρατορίας, πραγματοποίησε μία μεταρρύθμιση στην εκπαίδευση, η οποία τελικά οδήγησε στην αναγέννηση του Πανεπιστημίου της Κωνσταντινουπόλεως. Οι βυζαντινοί λόγιοι που στελέχωσαν το νέο Πανεπιστήμιο (γνωστό και ως Πανδιδακτήριο), κυρίως ο Μιχαήλ Ψελλός, ο «ύπατος των φιλοσόφων» - αξίζει εδώ να αναφερθεί η εκπληκτική πολυμαθία

² Στην περίπτωση αυτή, των ουκ ολίγων παρανοήσεων και στρεβλώσεων του όρου, φαινόμενο ιδιαίτερα συχνό και στις μέρες μας, η ιστορική επιστήμη έχει ξεκαθαρίσει τα πράγματα. Γι' αυτό, προς μελέτη συνιστώ ανεπιφύλακτα το βιβλίο του παπά - Γιώργη Μεταλληνού, *Παγανιστικός Ελληνισμός ή Ελληνορθοδοξία;*, εκδ. Αρμός, Αθήνα 2003. Πρβλ. Π. Καλαϊτζίδης, «Ορθοδοξία και νεοελληνική ταυτότητα. Κριτικές σημειώσεις από τη σκοπιά της Θεολογίας», *Ινδικτος*, τχ. 17(2003)44-94.

και η βαθιά τόλμη στη σκέψη του³ - συνεχίζοντας την προγενέστερη παράδοση άλλων λογίων που δίδαξαν σ' αυτό, όπως ο Λέων ο Μαθηματικός και ο Μέγας Φώτος, Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως⁴, κατόρθωσαν μέσα σε λίγα χρόνια να το καταστήσουν το πιο διάσημο τότε κέντρο ανώτατων σπουδών. Κι όπως πάντα γίνεται στο χώρο της εκπαίδευσης, τέτοια εκπαιδευτικά κέντρα, όφειλαν να τα συνοδεύουν σύμβολα ανδρών λογίων από το παρελθόν, που θα έκαμαν τη νέα εκπαιδευτική πραγματικότητα, ιδιαίτερα ξεχωριστή. Και τότε, όπως άλλωστε συχνά συμβαίνει σε τέτοιες περιπτώσεις, περιπτώσεις που δείχνουν πόσο γόνιμες και πρωτοποριακές ήταν τότε οι πανεπιστημιακές σπουδές, ξέσπασε η περίφημη διαμάχη για το ποιο πρόσωπο από το χώρο των θεολογικών γραμμάτων ήταν κατάλληλο, ώστε να αποτελέσει το σύμβολο του νέου Πανεπιστημίου. Τα πρόσωπα των Πατέρων της Εκκλησίας που περιβλήθηκαν με ιδιαίτερη τιμή, δεν ήταν μόνο οι γνωστοί μας Τρεις Ιεράρχες. Κοντά σ' αυτούς, τονίστηκε ιδιαίτερα και η σπουδαιότητα του αγίου Γρηγορίου Νύσσης, του φιλοσοφικότερου των Πατέρων⁵ και του αγίου Ιωάννου Δαμασκηνού. Όμως οι εκπαιδευτικές και ιδεολογικές «παρατάξεις» που δημιουργήθηκαν, κινήθηκαν ανάμεσα σε τρεις μόνο κορυφαίους Πατέρες της Εκκλησίας, δύο προέρχονταν από την Καππαδοκία, κι ένας από την Αντιόχεια. Πρόκειται για τους γνωστούς Τρεις Ιεράρχες. Οι παρατάξεις, λοιπόν, ήταν τρεις. Και η καθεμιά συνοδεύονταν κι από το δικό της όνομα: για «Ιωαννίτας», «Βασιλείτας» και «Γρηγορείτας», κάνει λόγο η συναξαριακή και αγιολογική παράδοση⁶. Στη δίνη της διαμάχης που ξέσπασε, ένας ακόμη καθηγητής του Πανεπιστημίου Κωνσταντινουπόλεως, ιδιαίτερα ευρυμαθής, ο Επίσκοπος Ευχαΐτων Ιωάννης Μαυρόπουλος⁷, συμφιλίωσε τις τρεις παρατάξεις και πρότεινε να συσταθεί κοινή γιορτή και να γίνουν οι Τρεις Ιεράρχες το νέο σύμβολο, καθώς και οι τρεις ενσάρκωναν τις αξίες των ανθρωπιστικών σπουδών του νέου Πανεπιστημίου⁸.

³ Για τον Μ. Ψελλό η βιβλιογραφία είναι ιδιαίτερα εκτεταμένη. Βλ. <http://proteus.brown.edu/psellus/6126> Ωστόσο, κέντρο αναφοράς για τη φιλοσοφική σκέψη του, νομίζω ότι παραμένει η μελέτη του Β. Ν. Τατάκη, *Η Βυζαντινή Φιλοσοφία*, μτφρ. Εύα Καλπουρτζή, εκδ. Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας, Αθήνα 1977, σσ. 159-212.

⁴ P. Lemerle, *Ο πρώτος βυζαντινός ουμανισμός. Σημειώσεις και παρατηρήσεις για την εκπαίδευση και την παιδεία στο Βυζάντιο από τις αρχές ως τον 10^ο αιώνα*, μτφρ. Μαρία Νυσταζοπούλου – Πελεκίδου, εκδ. Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα 1985, σσ. 129-183.

⁵ Χρίστος Μπούκης, *Η γλώσσα του Γρηγορίου Νύσσης υπό το φως της φιλοσοφικής αναλύσεως*, εκδ. Πατριαρχικό Ίδρυμα Πατερικών Μελετών, Θεσσαλονίκη 1970.

⁶ Για την καθιέρωση της ημερομηνίας βλ. Μ. Γεδεών, *Βυζαντινόν Εορτολόγιον. Μνήμαι των από του Δ' μέχρι του ΙΕ' αιώνος εορταζομένων αγίων εν Κωνσταντινουπόλει*, [Κωνσταντινούπολη 1899], σ. 66.

⁷ Γι' αυτόν τον πολυμαθέστατο βυζαντινό λόγιο, σημαντικές είναι οι μελέτες του Α. Καρπόζηλου, *Συμβολή στη μελέτη του βίου και του έργου του Ιωάννη Μαυρόποδος*, Ιωάννινα 1982, και *Οι επιστολές του Ιωάννη Μαυρόποδος Μητροπολίτη Ευχαΐτων*, Θεσσαλονίκη 1990.

⁸ Έφη Γαζή, *Ο δεύτερος βίος των Τριών Ιεραρχών. Μια γενεαλογία του «ελληνοχριστιανικού πολιτισμού»*, εκδ. Νεφέλη, Αθήνα 2004, σσ. 135κε.

Ξεκινώντας απ' αυτές τις σταθερές, θα μπορούσε κανείς να οδηγηθεί στη σκέψη, ότι η καθιέρωση της κοινής γιορτής των Τριών Ιεραρχών, περί τα μέσα του 11^{ου} αιώνα, ως εκκλησιαστικό και θεολογικό γεγονός δεν μπορεί να είναι ουδέτερο, έξω από τα εκπαιδευτικά πράγματα. Όταν κανείς το δει σύνθετα, δηλαδή θεολογικά, εκκλησιαστικά, ιστορικά και εκπαιδευτικά, θα διαπιστώσει ότι η γιορτή αυτή, σκοπό έχει να ανακαλέσει και να επαναφέρει στη μνήμη μας πρόσωπα, που ως στάση ζωής, ως σκέψη, εξέφραζαν την ιδιαιτερότητα μιας εποχής, που αν και έχει παρέλθει ανεπιστρεπτί, μπορεί ακόμη και σήμερα σ' έναν κόσμο διαρκώς μεταβαλλόμενο, να μπολιάσει και να ενδυναμώσει τα σημερινά δρώμενα, το σημερινό περιρρέον κλίμα του πολιτισμού μας. Συν τοις άλλοις, η ίδια η μνήμη των Τριών Ιεραρχών, συνιστά μια πράξη επιβεβαίωσης της συλλογικής μας ταυτότητας, αίροντας έτσι την αβεβαιότητα, το πού σήμερα ως Γένος βαδίζουμε⁹. Αν όμως τη δει σε στενά πλαίσια, θα διαπιστώσει πως η πράξη αυτή έχει έκδηλες λανθάνουσες λειτουργίες: αναπαράγει τα συνήθη στερεότυπα, όπως αυτά, από τη σύσταση του Νεοελληνικού Κράτους το 1833 μέχρι σήμερα, καθιερώθηκαν όχι μόνον στον εκκλησιαστικό και θεολογικό χώρο, αλλά και στον εκπαιδευτικό¹⁰. Στερεότυπα, που δυστυχώς ακόμη και σήμερα, όπου οι θεολογικές και ιστορικές σπουδές έχουν κάνει λαμπρά βήματα προς τα εμπρός, όλο και περισσότερο αναπαράγουν ιδεολογήματα, όπως αυτό του ελληνοχριστιανικού πολιτισμού.

Για να τεκμηριώσω την παραπάνω άποψή μου, θα μου επιτρέψετε να σας κάμω ένα σύντομο ιστορικό ταξίδι στους δύο προηγούμενους αιώνες, τον 19^ο και τον 20^ο. Διότι σ' αυτούς τους δύο αιώνες, κυρίως μέσω εκπαίδευσης, κρυσταλλώθηκε το ιδεολόγημα του ελληνοχριστιανικού πολιτισμού, με τις πολλαπλές μεταμορφώσεις του¹¹. Προς αποφυγή οποιονδήποτε παρανοήσεων θα ήθελα να τονίσω το εξής: τέτοιες θεωρήσεις χρειάζονται ιδιαίτερη προσοχή και πάνω απ' όλα καλή γνώση των θεολογικών και ιστορικών τεκμηρίων και

⁹ Πρωτοπρ. Θ. Ζήσης, «Οι Τρεις Ιεράρχες και η πορεία του Γένους», στον τόμο: *Η ιδιοπροσωπία του Νέου Ελληνισμού*, τ. Α', εκδ. Ίδρυμα Γουλανδρή – Χορν, Αθήνα 1983, σσ. 269-289. Στην προκειμένη περίπτωση η μνήμη των Τριών Ιεραρχών, μέσω της κοινής τους γιορτής, κατά τη γνώμη μου ιδιαίτερα σήμερα, πέραν των λανθανουσών ερμηνειών που ακόμη τη βαραινούν, θα μπορούσε άνετα να συνιστά και τεκμήριο της «αυτοκατανόησής μας», γεγονός δηλαδή, πώς στη διάρκεια των δύο τελευταίων αιώνων η «εικόνα αυτού που είμαστε» δεν έμεινε στάσιμη. Για το θέμα βλ. Θ. Ι. Ζιάκας, *Αυτοείδωλον εγενόμην... Το αίνιγμα της ελληνικής ταυτότητας. Εισαγωγή ειδική*, εκδ. Αρμός, Αθήνα 2005, 18κέ.

¹⁰ Εδώ, αξίζει κανείς να δει και τον τρόπο πώς στις σχολικές εκδηλώσεις οι εθνικές επέτειοι χρησιμοποιούνται ως «ανάγκη έξαρσης και εξιδανίκευσης της εθνικής ανεξαρτησίας». Βλ. Παρασκευή Γκόλια - Σοφία Αναστασιάδου, «Οι επετειακές σχολικές εκδηλώσεις. Διδακτική της Ιστορίας σε ιδεολογικό πεδίο», *Παιδαγωγικά Ρεύματα στο Αιγαίο*, τχ. 5(Μάρτιος 2011)51-60, [και: <http://www.rhodes.aegean.gr/ptde/revmata/issue5/KOLLIA,%20ANASTASIADOY.pdf>].

¹¹ Προς την κατεύθυνση αυτή, σημαντικότερες είναι οι ανακοινώσεις του Διεθνούς Συμποσίου: *Οι μεταμορφώσεις του ελληνοχριστιανισμού (19^{ος} -20^{ος} αιώνες)*, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας / Τμήμα Ιστορίας, Αρχαιολογίας και Κοινωνικής Ανθρωπολογίας / Ακαδημία Θεολογικών Σπουδών Ιεράς Μητροπόλεως Δημητριάδος / Δημοτικό Κέντρο Ιστορίας και Τεκμηρίωσης Βόλου / Περιοδικό Νέα Εστία, (Βόλος 10-12 Μαρτίου 2010): <http://extras.ha.uth.gr/ellhnoxristianismos/booklet.pdf>

παραμέτρων. Είναι γνωστό ότι ο Ελληνισμός και ο Χριστιανισμός, μολονότι στο διάβα των αιώνων απηνώς συγκρούσθηκαν, μετέπειτα ήρθαν σε μια ιδιότυπη σύζευξη και σύνθεση. Αυτό, νομίζω, βγαίνει ατόφιο αν δει κανείς πώς η πατερική σκέψη, κυρίως στο Βυζάντιο, είδε την αρχαιοελληνική γραμματεία, της οποίας υπήρξε επάξια διάδοχος. Για να γίνω πιο συγκεκριμένος θα τονίσω και κάτι ακόμη. Στο βυζαντινό πολιτισμό όταν μιλούμε για γράμματα, τέχνες και επιστήμες, όλα αυτά ήταν λειτουργικά δεμένα¹². Η διάσπαση και ο διαχωρισμός τους αρχίζει από την εποχή της Τουρκοκρατίας. Οπότε, για να επιστρέψω στον αρχικό συλλογισμό μου, φρονώ ότι όταν μιλούμε για σύνθεση Ελληνισμού και Χριστιανισμού, οφείλουμε πρώτα απ' όλα να λάβουμε σοβαρά την παραπάνω άποψη. Να μην συγχέουμε τα πράγματα. Στην περίπτωση μας λοιπόν, το έργο των Τριών Ιεραρχών, σε καμιά περίπτωση δεν πρέπει να συγχέεται με έναν κακέκτυπο ελληνοχριστιανισμό. Καθώς είναι γνωστό, στην καθιέρωση αυτού του ιδεολογήματος, καθοριστικός υπήρξε ο ρόλος της ρομαντικής ιστοριογραφίας του 19^{ου} αιώνα. Σημαντικά ιστορικά γεγονότα, όπως η θεωρία του Jakob Philipp Fallmerayer περί φυλετικής ασυνέχειας των Νεοελλήνων και η ανησυχία για την έκβαση της Μεγάλης Ιδέας, συνεπικουρούμενα και από τη γενικευμένη κρίση του πολιτικού συστήματος και την απογοήτευση από την ήττα του πολέμου του 1897, καθόρισαν το μέλλον του Ελληνισμού στα μετέπειτα χρόνια¹³. Εδώ, η γιορτή των Τριών Ιεραρχών, μέσω των εκκλησιαστικών και εκπαιδευτικών μηχανισμών της εποχής, πέραν του εκκλησιαστικού χαρακτήρα που μέχρι τότε είχε, εντέχνως ο τρόπος εορτασμού της, ως γιορτής των γραμμάτων και της παιδείας πέρασε στον 20^ο αιώνα και κατά κόρον μετέπειτα χρησιμοποιήθηκε για να εξυπηρετήσει ποικίλους ιδεολογικοπολιτικούς, εκκλησιαστικούς και εκπαιδευτικούς σκοπούς.

Υπό την επήρεια λοιπόν αυτών των στόχων, η γιορτή των Τριών Ιεραρχών, αρθρώνοντας ένα πολυσύνθετο πλαίσιο περί εθνικής ιδεολογίας, από τα μέσα του 19^{ου} αιώνα, πέραν του εκκλησιαστικού χαρακτήρα της, καθώς φαίνεται απέκτησε και εκπαιδευτικό. Κύριο χαρακτηριστικό της, η ιδιοσυστασία ενός νέου κράτους θεμελιωμένου στην προάσπιση του οικοδομήματος ενός

¹² Ν. Ματσούκας, «Μαθηματικές, φιλοσοφικές και θεολογικές έννοιες σε πατερικά κείμενα», *Γρηγόριος ο Παλαμάς*, 65(1982)259-279, [και: *Μυστήριον επί των ιερώς κεκοιμημένων και άλλα μελετήματα*, εκδ. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη, σσ. 209-244].

¹³ Για το θέμα η βιβλιογραφία είναι σύνθετη και με πολλά ερμηνευτικά σχήματα. Βλ. Γ. Βελουδής, *Ο Jakob Philipp Fallmerayer και η γένεση του ελληνικού ιστορισμού*, εκδ. Μνήμων, Αθήνα 1982. Α. Ε. Καραθανάσης, *Η τρίσημη ενότητα του Ελληνισμού. Αρχαιότητα – Βυζάντιο – Νέος Ελληνισμός*, εκδ. Κυριακίδης, Θεσσαλονίκη 1991. Α. Πολίτης, *Ρομαντικά χρόνια. Ιδεολογίες και νοοτροπίες στην Ελλάδα του 1830-1880*, εκδ. Μνήμων, Αθήνα 1993. Πρβλ. Ο ίδιος, «Μια επισκόπηση της πνευματικής ζωής στην τελευταία δεκαετία του 19^{ου} αιώνα», στον τόμο: *Αποτυπώματα του χρόνου. Ιστορικά δοκίμια για μια μη θεωρητική θεωρία*, εκδ. Πόλις, Αθήνα 2006, σσ. 142-172. Ακόμη βλ. Ν. Σβορώνος, *Το ελληνικό έθνος. Γένεση και διαμόρφωση του Νέου Ελληνισμού*, επιμέλεια Νάσος Βαγενάς, εκδ. Πόλις, Αθήνα 2004. Κ. Σβολόπουλος, *Η γένεση της Ιστορίας του Νέου Ελληνισμού*, εκδ. Εστία, Αθήνα 2006. Β. Κρεμμυδάς, *Η Μεγάλη Ιδέα. Μεταμορφώσεις ενός ιδεολογήματος*, εκδ. Τυπωθήτω, Αθήνα 2009.

«χριστιανιζόμενου Ελληνισμού», όρο που εμφαντικά στα 1852 τόνιζε ο Λευκαδίτης λόγιος Σπυρίδων Ζαμπέλιος (1813-1881)¹⁴, υπογραμμίζοντας την άμεση σχέση θρησκείας και εθνικής ταυτότητας, η γνωστή δηλαδή και ως «ελληνοχριστιανική σύνθεση»¹⁵, βάση της οποίας, η μετέπειτα ακαδημαϊκή λογιосύνη, κυρίως στο θεολογικό χώρο, έπλεξε το φωτοστεφανωμένο ιδεολόγημα του ελληνοχριστιανικού πολιτισμού¹⁶. Ενδεικτικά εδώ αναφέρω τον Καθηγητή Θεολογίας στο Πανεπιστήμιο Αθηνών Δημήτριο Μπαλάνο και τον τρόπο που υιοθέτησε τούτο το ιδεολόγημα: για υποδειγματικούς εκπροσώπους του ελληνοχριστιανικού πολιτισμού, με σαφή στόχευση της καθιέρωσης «χριστιανοπρεπούς» και «ελληνοπρεπούς» αγωγής θα μιλήσει στον πανηγυρικό του λόγο, στις 30 Ιανουαρίου το 1948, κάμνοντας αναφορά στα πρόσωπα των Τριών Ιεραρχών¹⁷.

Μερικά ωστόσο παραδείγματα, που μας πάνε λίγο πιο πίσω στον ιστορικό χρόνο, νομίζω ότι θα φωτίσουν ιδιαίτερα το παραπάνω γεγονός.

Πρώτον, ολίγα χρόνια μετά το ξέσπασμα της Ελληνικής Επανάστασης του 1821, στην περίφημη Ιόνιο Ακαδημία, στα 1826, η γιορτή των Τριών Ιεραρχών εμφανίζεται να γιορτάζεται με την πρόπουσα στα εκπαιδευτικά πράγματα επισημότητα. Ο Κωνσταντίνος Τυπάλδος – Ιακωβάτος (1795-1867), Καθηγητής Θεολογίας με αξιοζήλευτη λογιосύνη και μετέπειτα πρώτος Σχολάρχης στη Θεολογική Σχολή της Χάλκης¹⁸, είναι από τους πρώτους που εκφωνούν τον επίσημο πανηγυρικό λόγο, υπενθυμίζοντας στο ακροατήριό του, την αγιότητα και τον αγώνα των τριών Πατέρων για αποκρυστάλλωση του δόγματος της

¹⁴ *Άσματα Δημοτικά της Ελλάδος εκδοθέντα μετά μελέτης ιστορικής του Μεσαιωνικού Ελληνισμού*, [Κέρκυρα 1852], σ. 122. Πρβλ. Π. Ματάλας, *Έθνος και Ορθοδοξία. Από το «Ελλαδικό» Αυτοκέφαλο» στο Βουλγαρικό Σχίσμα*, εκδ. Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο 2002, σσ. 149-159. Για τον Ζαμπέλιο σημαντικές είναι οι μελέτες του Ν. Σβορώνου, *Ο Σπυρίδων Ζαμπέλιος, Μνήμων*, 14(1992)11-20 και του Φάνη Μιχαλόπουλου, «Σπυρίδων Ζαμπέλιος (1815-1881)», *Εποπτεία*, 73(1982) 986-1001.

¹⁵ Κορυφαία ερμηνεία περί αυτής βλ. Θ. Ι. Ζιάκας, *Αυτοείδωλον εγενόμην...*, σσ. 72-111.

¹⁶ Κοντά στον Σπυρίδωνα Ζαμπέλιο που ήταν ο θεωρητικός της ελληνοχριστιανικής ταυτότητας, και ένας άλλος λόγιος ανέλαβε την ιστορική ερμηνεία της, ο Κωνσταντίνος Παπαρρηγόπουλος, ο «πατέρας» της ελληνικής ιστοριογραφίας και θεμελιωτής της ιστορικής συνέχειας του ελληνικού έθνους, από την αρχαιότητα μέχρι σήμερα. Για τον Παπαρρηγόπουλο σημαντική είναι η μελέτη του Κ. Θ. Δημαρά, *Κωνσταντίνος Παπαρρηγόπουλος. Η εποχή του, η ζωή του, το έργο του*, εκδ. Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα 1986.

¹⁷ *Διατί η εορτή των Τριών Ιεραρχών εθεσπίσθη ως εορτή της παιδείας*, εκδ. Αστήρ, Αθήνα 1948. Το 15σέλιδο τούτο βιβλιαράκι αποτελεί σταθμό στη σύνδεση των εκκλησιαστικών με τα πολιτικά πράγματα της εποχής. Σωστά έχει επισημανθεί ότι «στην καρδιά του εμφυλίου πολέμου, ο λόγος περί “ελληνοχριστιανικού πολιτισμού” αποτέλεσε το βασικό πεδίο ανάπτυξης φρονηματιστικής επιχειρηματολογίας και υποκίνησε ακόμη και τον εσωτερικό ανταγωνισμό των φορέων του». Βλ. Έφη Γαζή, *Ο δεύτερος βίος των Τριών ιεραρχών*, σ. 37. Τούτη η ελληνοπρεπής αγωγή, συνδυασμένη άλλοτε άμεσα κι άλλοτε έμμεσα με τη χριστιανική, έχει κι αυτή τις ρίζες της στον 19ο αιώνα. Βλ. Δ. Τζανάκη, *Δούλα και Κυρά. Όψεις εθνικισμού. Ρόλοι και συμπεριφορές στην Ελλάδα των ρομαντικών χρόνων 1836-1897*, εκδ. Σαββάλας, Αθήνα 2007, σσ. 93-154.

¹⁸ Βιογραφικά του βλ. Η. Τσιτσέλη, *Κεφαλληνιακά Σύμμεικτα*, τ. Α', Εν Αθήναις 1904, σσ. 669-690.

Ορθοδοξίας¹⁹. Απ' αυτόν τον πανηγυρικό ωστόσο, αν και λείπει η σαφής αναφορά στην «ελληνικότητα» της σκέψης τους, φαίνεται να εννοείται, αφού ο Τυπάλδος ήταν μαθητής του Νεόφυτου Βάμβα, λογίου διαφωτιστή δεμένου πιστά στη σκέψη του Αδαμάντιου Κοραή. Ο Νεόφυτος Βάμβας²⁰ και κοντά σ' αυτόν πλειάδα Ελλήνων λογίων, όπως ο Θεόκλητος Φαρμακίδης, είναι αυτός που η διαφωτιστική επιρροή για την ενασχόληση με την αρχαιοελληνική γραμματεία αποτυπώθηκε με τον πληρέστερο τρόπο, φτάνει αυτή να συμπορευόταν με τις θρησκευτικές παραδόσεις.

Δεύτερο παράδειγμα, καθοριστικό για την καθιέρωση της γιορτής των Τριών Ιεραρχών και ως εκπαιδευτικής, υπήρξε το Πανεπιστήμιο Αθηνών. Από τα πρώτα χρόνια λειτουργίας του, τα μέσα του 19^{ου} αιώνα, αποτέλεσε τον

¹⁹ Πρωτοπρ. Γ. Δ. Μεταλληνός, «Οι Τρεις Ιεράρχαι “προστάται” της Ιονίου Ακαδημίας», στον τόμο: *Αντίδωρον Πνευματικόν. Τιμητικός τόμος Γερασίου Ιω. Κονιδάρη επί τη 50ετηρίδι επιστημονικής δράσεως και τη 10ετηρίδι καθηγεσίας και εκκλησιαστικής δράσεως*, Αθήνα 1981, σσ. 281-303.

²⁰ Και ο Βάμβας στα 1851 εκφωνεί πανηγυρικό λόγο. Βλ. <http://anemi.lib.ucc.gr/metadata/2/9/9/metadata-06-0000126.titl> Πρβλ. Μητροπ. Μεσσηνίας Χρυσοστόμου Θέμελη, «Η εορτή των Τριών Ιεραρχών εν των Πανεπιστημίων Αθηνών (1842 -1991)», *Θεολογία*, 62(1991)21. Και εδώ εξάιρεται η σοφία των Τριών Ιεραρχών, γινόμενοι και οι τρεις τους «έργω και λόγω παραδείγματα εις τους πιστούς». Εξαντλητική βιογραφία για τον Βάμβα δεν διαθέτουμε. Βασικές, ωστόσο, παραμένουν οι ειδήσεις που μας δίνει ο Κ. Θ. Δημαράς στη μελέτη του, *Δύο φίλοι Κοραή και Βάμβας. Με ανέκδοτα κείμενα*, α. τ., 1953. Ενδεικτικά επίσης αναφέρω τις παρακάτω μελέτες. Α. Γούδας, *Βίοι παράλληλοι*, τ. Α', Αθήναι 1872, σσ. 281-315. Π. Συνοδινός, «Νεόφυτος Βάμβας», *Εκκλησιαστικός Φάρος*, 16(1917)329-344. Κ. Άμαντος, «Νεόφυτος Βάμβας», *Ελληνικά*, 7(1934)51-64. Μαρία Κισσάβου, «Νεόφυτος Βάμβας», *Επιστημονική Επετηρίδα Φιλοσοφικής Σχολής Πανεπιστημίου Αθηνών*, 20(1969-1971)55-61. Ευ. Μουτσόπουλος, «Ο Νεόφυτος Βάμβας και η θέσις αυτού εν τη ελληνική διανοήσει του ΙΘ' αιώνα», στον τόμο: *Επίσημοι λόγοι εκφωνηθέντες κατά το έτος 1969 - 1970*, τ. 14, Αθήνα 1971, σσ. 267-282. Σπ. Μοσχονάς, *Δύο μορφές του Ελληνικού Διαφωτισμού στην Κεφαλονιά (Βικέντιος Δαμοδός - Νεόφυτος Βάμβας)*, Αθήνα 1995, σσ. 47-65. Για τη σταδιοδρομία του Βάμβα στα μετεπαναστατικά χρόνια βλ. Κ. Θ. Δημαράς, *Εν Αθήναις τη 3 Μαΐου 1837*, Αθήνα 1987, σσ. 95-107. Μολονότι το έργο του Βάμβα ως λογίου διδασκάλου του Γένους υπήρξε καθοριστικό για την προεπαναστατική ελληνική εκπαίδευση, το ζήτημα της συνεισφοράς του στη θεολογική σκέψη παρέμεινε για δεκαετίες ανοικτό και αμφιλεγόμενο. Στο δράμα της αλλοτρίωσης της ελλαδικής θεολογίας τον 19^ο αιώνα ο Βάμβας, όπως και τόσοι άλλοι σύγχρονοί του λογίοι κληρικοί, πλαισίωσε με σθένος το περιβάλλον για την ανάγκη αλλαγών σ' αυτή. Στο μέτρο των δυνατοτήτων του πάντα, μαζί με τον Θεόκλητο Φαρμακίδη, ήταν από τους βασικότερους συντελεστές «εκπροτεσταντισμού» της θεολογικής σκέψης του 19^{ου} αιώνα. Στη γραμμή αυτή κινήθηκε η μετάφραση της Αγίας Γραφής. Βλ. Χρ. Γιανναράς, *Ορθοδοξία και Δύση στη Νεώτερη Ελλάδα*, εκδ. Δόμος, Αθήνα 1992, σσ. 229-233. Τις οδυνηρότατες συνέπειες που είχαν οι προσπάθειες των προτεσταντών μισσιοναρίων στη μετάφραση της Αγίας Γραφής από τον Βάμβα, καταγράφει με εντυπωσιακή σαφήνεια η μελέτη του πρωτοπρ. Γ. Δ. Μεταλληνού, *Το ζήτημα της μεταφράσεως της Αγίας Γραφής εις την νεοελληνικήν κατά τον ΙΘ' αι. (Επί τη βάσει ιδία των αρχείων B.F.B.C., C.M.G., L.M.S., του Κ. Τυπάλδου - Ιακωβάτου και του Θ. Φαρμακίδου)*, Αθήναι 1977, σσ. 188-204. Πρβλ. Ο ίδιος, *Παράδοση και αλλοτρίωση*, εκδ. Δόμος, Αθήνα 1986, σσ. 111-137. Nomikos Michael Vapouris, «Neophytos Vamvas and the Translation of Scriptures in Greece», *Post - Byzantine Ecclesiastical Personalities*, Brookline, Mass. 1978, σσ. 37-67. Για τη δράση του στη Σχολή της Χίου βλ. Α. Ι. Καλαμάτας, «Νεόφυτος Βάμβας. Διδάσκαλος του Γυμνασίου Χίου», *Παιδαγωγικό Βήμα Αιγαίου*, τχ. 36(Απρίλιος - Ιούνιος 2000)73-86.

κυριότερο χώρο ανάπτυξης του ελληνοχριστιανικού ιδεολογήματος, με ένα ευρύτατο πεδίο σημάνσεων και αναγνώσεων στις θεματικές της θρησκείας, της επιστήμης και της παιδείας, που στα μετέπειτα χρόνια, μέχρι τα μετεμφυλιακά, καθόρισε το πλαίσιο της εθνικής παράδοσης, συνυφασμένης άρρηκτα με τη φυσιογνωμία του ελληνοχριστιανικού πολιτισμού, προσωποποιημένη στην τριανδρία των Πατέρων της Εκκλησίας, του Μεγάλου Βασιλείου, του Ιωάννου Χρυσοστόμου και του Γρηγορίου Θεολόγου. Η σαφέστατη επικαιροποίησή τους, από τα μέσα του 19^{ου} αιώνα σε ζητήματα παιδείας και από το Πανεπιστήμιο Αθηνών, διασφάλιζε τη ρητορική και την ανάδειξη των τριών φωστήρων της Εκκλησίας σε δυναμικά σύμβολα μιας κακέκτυπης σύζευξης του Χριστιανισμού με τον Ελληνισμό, γεγονός που αποτυπώθηκε ακόμη και στο γνωστό ελληνοχριστιανικό λάβαρο, το οποίο έκτοτε κάθε χρόνο κοσμεί τις εκδηλώσεις προς τιμήν τους.

Η ΓΙΟΡΤΗ ΤΩΝ ΙΕΡΑΡΧΩΝ

ΣΤΟΝ ΕΥΡΥΤΕΡΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΧΩΡΟ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ

Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΟΥ ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ ΜΥΤΙΛΗΝΗΣ

Αν η Ιόνιος Ακαδημία και το Πανεπιστήμιο Αθηνών, αποτέλεσαν τα πρώτα εκπαιδευτικά κέντρα, που μέσω της ένταξης της γιορτής των Τριών Ιεραρχών στα εκπαιδευτικά πράγματα, οριοθέτησαν την ιδιοσυστασία της εθνικής ιδεολογίας, με κύριο άξονα την ελληνοχριστιανική παιδεία, στην ευρύτερη περιφέρεια του τουρκοκρατούμενου ακόμη Ελληνισμού κατά τον 19^ο και τις αρχές του 20^{ου} αιώνα, η γιορτή των Τριών Ιεραρχών, ως «παλαιά συνήθεια»²¹ των ελληνικών σχολείων, είχε αξιόλογη θα λέγαμε παρουσία. Ονομαστά εκπαιδευτικά κέντρα, όπως η Ευαγγελική Σχολή Σμύρνης, το Φιλολογικό Γυμνάσιο της ίδιας πόλης, σχολείο ιδεολογικός αντίπαλος της πρώτης, η περίφημη Σχολή της Χίου, η Μεγάλη του Γένους Σχολή στην Κωνσταντινούπολη και βέβαια το ιστορικό Γυμνάσιο Μυτιλήνης, γιόρταζαν με λαμπρότητα τους Τρεις Ιεράρχες, ήδη από τις αρχές του 19^{ου} αιώνα. Η μέχρι σήμερα ιστορική έρευνα έχει φέρει στο φως αρκετά γραπτά τεκμήρια, τα οποία αν κανείς βάλει στο μικροσκοπικό φακό της Ιστορίας, θα διαπιστώσει ότι μια σειρά από κοινωνικές, ιδεολογικές, θρησκευτικές και εκπαιδευτικές αντιπαραθέσεις, βγαίνουν στο προσκήνιο. Έχοντας ως βάση τη γιορτή των Τριών Ιεραρχών, ιδεολογικά προτάσσουν τον ελληνοχριστιανικό πολιτισμό. Πρόκειται για εκείνες τις λανθάνουσες ιδεολογικές συνιστώσες που κατά τους τελευταίους αιώνες, όπως εύστοχα έχει παρατηρηθεί, συνεχώς προβάλλουν ένα «εθνικό συναξάρι», νοηματοδοτώντας συνεχώς, ακόμη και σήμερα, το υπόστρωμα του ελληνοχριστιανισμού ιδεολογήματος. Με αυτές τις λανθάνουσες ιδεολογικές συνιστώσες, σε ιστορικά εκπαιδευτήρια του 19^{ου} και 20^{ου} αιώνα, θα κλείσω σε λίγο την εισήγησή μου, κάμνοντας ωστόσο, την απαραίτητη σύντομη υπόμνηση,

²¹ Έφη Γαζή, *Ο δεύτερος βίος των Τριών Ιεραρχών*, σσ. 56-62.

του εορτασμού των Τριών Ιεραρχών στο ιστορικό Γυμνάσιο Μυτιλήνης. Ομιλώ για το πώς γιορταζόταν οι Τρεις Ιεράρχες, στα δύσκολα χρόνια της σκλαβιάς στον Οθωμανό κατακτητή, εδώ στη Μυτιλήνη.

Το ιστορικό λοιπόν Γυμνάσιο Μυτιλήνης, υπήρξε ένα σημαντικό σχολείο, στην καρδιά της πόλης, στον ιστορικό ίσκιό του Κήπου. Με μια αδιάκοπη παρουσία και προσφορά στα γράμματα, τις τέχνες και τις επιστήμες, από τα μέσα του 19^{ου} αιώνα έχει μια πορεία γεμάτη από αγώνες και επιτεύγματα. Έχει περάσει μέσα από τις «συμπληγάδες» της Νεότερης και Σύγχρονης Ιστορίας της Μυτιλήνης, διαμορφώνοντας την εκπαιδευτική, ιστορική και πολιτιστική φυσιογνωμία της. Μόρφωσε πολλές γενιές νέων της Μυτιλήνης και της Λέσβου.

Για να μη σας κουράσω, θα αρκεστώ μόνο στην περίπτωση του σοφού Λέσβιου διδασκάλου Γεωργίου Αριστείδη – Πάπη. Στο ιστορικό Γυμνάσιο Μυτιλήνης ο Πάπης διετέλεσε διευθυντής δεκατρία χρόνια, από το 1850 μέχρι το 1863. Η προσφορά του σ' αυτό και γενικότερα στα εκπαιδευτικά πράγματα της Μυτιλήνης, επαρκώς έχει μελετηθεί από πολλούς σημερινούς Λέσβιους ερευνητές²². Γι' αυτό και δεν θα αναφερθώ σ' αυτή. Εκείνο που θα επισημάνω σύντομα είναι πώς οι τέσσερεις αυτοί πανηγυρικοί λόγοι, που στην επέτειο της γιορτής των Τριών Ιεραρχών τα έτη 1859, 1860, 1861 και 1863 ο ίδιος εκφώνησε, αποκάλυπταν στο ακροατήριό του ένα σύμπαν ελληνοχριστιανικών ιδεών, προς τη συγκρότηση της νεοελληνικής εθνικής ιδεολογίας. Δημοσιευμένοι στο βιβλίο του *Τετραλογία Πανηγυρική* το 1862²³, μαζί με ένα ποίημα και δύο ύμνους στη γιορτή των Τριών Ιεραρχών²⁴, εντάσσονται σε εκείνες τις «σχολειακές πανηγύρεις», όπως έγραφε ο Μέγας Χαρτοφύλαξ και Χρονογράφος της του Χριστού Μεγάλης Εκκλησίας, ο πολύς Μανουήλ Γεδεών²⁵. Βέβαια, και οι τέσσερεις λόγοι του, με τον καλύτερο τρόπο πλαισίωναν την αυτονόμηση της γιορτής των Τριών Ιεραρχών από τον εκκλησιαστικό της χαρακτήρα και την ανάδειξή της σε θεσμοθετημένη σχολική εκδήλωση, σε ένα ακόμη μεγάλο εκπαιδευτικό κέντρο του ευρύτερου Ελληνισμού, το Γυμνάσιο Μυτιλήνης²⁶. Και

²² Για τον Αριστείδη – Πάπη σημαντικές ειδήσεις δίνει η Εισαγωγή του Γ. Βαλέτα, στην επανέκδοση της *Τετραλογίας*, Μυτιλήνη 1999, σσ. 13-31. Ακόμη βλ. Σταυρούλα Λυκιαρδοπούλου – Κοντάρη, *Κοινωνία και παιδεία στη Λέσβο κατά την περίοδο της Τουρκοκρατίας*, Μυτιλήνη 2010, σσ. 88κέ., όπου και η σχετική βιβλιογραφία. Πρβλ. Στρ. Αναγνώστου, *Τοπική Ιστορία. Αναφορές στη Νεότερη και Σύγχρονη Ιστορία της Λέσβου*, εκδ. Εντελέχεια, Μυτιλήνη 2011, σσ. 19-24.

²³ Ο πλήρης τίτλος: ΤΕΤΡΑΛΟΓΙΑ / ΠΑΝΗΓΥΡΙΚΗ / ήτοι / ΛΟΓΟΙ ΤΕΣΣΑΡΕΣ ΑΠΑΓΓΕΛΘΕΝΤΕΣ / Εν τη επετείω εορτή των Σχολείων / Μυτιλήνης / Τελουμένη τη 30 Ιανουαρίου εκάστου ενιαυτού. / ΥΠΟ / Γ. Α. ΑΡΙΣΤΕΙΔΟΥ. / Μετά παραρτήματος εμμέτρου. / ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ, / ΤΥΠΟΙΣ ΛΑΚΩΝΙΑΣ / 1863. Βλ. http://61.186.130.244/digitalbook_3574#/10 Ο Γ. Αριστείδης αφιερώνει το βιβλίο του στον Πατριάρχη Αλεξανδρείας Καλλίνικο (1858 – 1861), ο οποίος είχε διατελέσει και Μητροπολίτης Μυτιλήνης (1843 – 1853). Βλ. Ιω. Κ. Μουτζούρης, «Επισκοπικός ιστορικός κατάλογος Μυτιλήνης», *Κληρονομία*, 25(1993)215-216.

²⁴ Οι πανηγυρικοί λόγοι και οι ύμνοι στις σσ. 7 – 45, 59 – 68.

²⁵ «Σχολειακαί πανηγύρεις προ 100 ετών», *Εκκλησιαστική Αλήθεια*, 35(1914)202.

²⁶ Σύμφωνα με τον *Κανονισμό του εν Μυτιλήνη Γυμνασίου* που συντάχθηκε στις 31 Αυγούστου 1864, στο 13^ο κεφάλαιο όπου γίνεται λόγος «περί εορτών και διακοπών», η 30^η Ιανουαρίου είναι

οι τέσσερεις εκφωνήθηκαν παρουσία του Μητροπολίτη Μυτιλήνης Μελέτιου Φωτίου (1839 – 1843, 1858 – 1867), γνωστού λόγιου ιεράρχη, με ενεργή ανάμειξη στα εκπαιδευτικά ζητήματα της πόλης²⁷.

Μολονότι οι πανηγυρικοί λόγοι κάνουν σαφή αναφορά στην εκπαίδευση της εποχής, όχι μόνο του νησιού μας, αλλά και άλλων περιοχών, όπως η Πάτμος, τα Ιωάννινα, η Σμύρνη, η Χίος και οι Κυδωνίες, δεν λείπουν οι τόνοι που προνομιακά συνέδεαν το χώρο της εκπαίδευσης με το μόρφωμα του ελληνοχριστιανικού πολιτισμού. Από τον ιερό ναό του Υψίστου, από τον ιερό άμβωνα, στο σεπτό τέμενος των Μουσών, στο πανηγυρικό βήμα του Γυμνασίου Μυτιλήνης, ο Γεώργιος Αριστείδης – Πάπης, ιεροπρεπώς και κατανυκτικώς, μέσω των πανηγυρικών του λόγων, μυσταγωγεί τη φιλόμουσο ομήγυρή του. Τέσσερεις πανηγυρικοί λόγοι, που δεν έχουν τίποτα να ζηλέψουν από αντίστοιχους που εκφωνούνται σε άλλα εκπαιδευτήρια της εποχής. Η φιλότατη πατρίς, στις ιερές των αθανάτων ημών προγόνων σκιές, στρέφει την προσοχή της. Οι Τρεις Ιεράρχες στους πανηγυρικούς λόγους του Γεωργίου Αριστείδη – Πάππη συγκροτούν το «εθνικό συναξάρι», στο πλαίσιο εκείνο της διαδικασίας, όπου η θρησκευτική διάσταση της γιορτής τους συνδέεται άρρηκτα με την εκπαίδευση. Στους αρμούς της σχέσης Εκκλησίας και Πολιτείας, μακρόσυρτους, που μας πάνε βαθιά πίσω στην ιστορίας μας, στα βυζαντινά χρόνια, η εκκλησιαστική παράδοση προσλαμβάνει χαρακτήρα εθνικό, εθνικοποιείται και το αντίθετο, ότι έχει σχέση με το έθνος - κράτος, καρπός κι αυτό του 19^{ου} αιώνα, εκκλησιαστικοποιείται. Κύριος μοχλός αυτής της διεργασίας οι Τρεις Ιεράρχες, μορφές που αν τότε ζούσαν, ούτε που θα διανοούνταν το μέγεθος της τιμής που τους επιφυλάχθηκε. Η σταδιακή μετάλλαξη της γιορτής τους, που ενώ όπως στην αρχή είδαμε καθιερώθηκε τον 11^ο αιώνα για συγκεκριμένο σκοπό, έφερε στο προσκήνιο ένα λανθάνοντα τρόπο «εκχριστιανισμού» των αρχαιοελληνικών γραμμάτων, που συν τω χρόνω, εξελίχθηκε στο γνωστό ιδεολόγημα του ελληνοχριστιανικού πολιτισμού, εκπρόσωποι του οποίου κατά κύριο λόγο υπήρξαν οι Τρεις Ιεράρχες.

ΕΠΙΛΟΓΙΚΑ ΣΥΜΦΡΑΖΟΜΕΝΑ

Όμως, όπως εύστοχα έχει υποστηριχθεί²⁸, όλο αυτό το σκηνικό, καθόλου δεν σχετίζεται με το έργο και την πρόθεση των τριών μεγάλων Πατέρων. Περισσότερο από κάθε άλλον και οι τρεις τους, κι όχι μόνον αυτοί, αλλά και άλλοι Πατέρες της Εκκλησίας, μέχρι τον 14^ο αιώνα, μολονότι διαλέχθηκαν

αφιερωμένη στη γιορτή των Τριών Ιεραρχών. Βλ. Π. Ι. Σαμάρας, *Η εκπαίδευση στη Λέσβο. Από τα χρόνια της σκλαβιάς*, Μυτιλήνη 1948, σ. 47.

²⁷ Για τον Μελέτιο Φωτίου βλ. Π. Ι. Σαμάρας, *Μελέτιος. Ο Μητροπολίτης Μυτιλήνης*, Μυτιλήνη 1949. Ο ίδιος, *Η εκπαίδευση στη Λέσβο*, σσ. 19-22. Πρβλ. Ιω. Κ. Μουτζούρης, «Επισκοπικός ιστορικός κατάλογος Μυτιλήνης», σσ. 215, 217.

²⁸ Δ. Μπεκριδάκης, «Οι Τρεις Ιεράρχες ως φορείς της προφητικής συνείδησης της Εκκλησίας», στον ιστότοπο: http://e-theologia.blogspot.gr/2012/02/blog-post_5904.html#vds-search-results

δημιουργικά με τον αρχαιοελληνικό πολιτισμό, είχαν συναίσθηση ότι ο Ελληνισμός και ο Χριστιανισμός, ήταν «πολιτισμικά και συμβολικά ασύμπτωτα και αντιθετικά μεγέθη». Αυτό που στη γλώσσα της Φιλοσοφίας και της Θεολογίας ονομάζουμε «κοσμοείδωλο», ήταν εντελώς διαφορετικό, «η θρησκευολογική ταυτότητά του υπήρξε ανόμοια. Το ίδιο και βιοθεωρία του, ήταν αποκλίνουσα. Είναι λάθος να πιστεύουμε ότι οι τρεις αυτοί Πατέρες της Εκκλησίας “ανάμειξαν” τον αρχαιοελληνικό πολιτισμό με τον χριστιανικό. Αν συνέβαινε αυτό, θα μιλούσαμε για θρησκευτικό συγκρητισμό, όπου νέα θρησκευτικά μορφώματα θα γεννιούνταν από θραύσματα παλαιών». Αντιθέτως, εκείνο που έκαναν οι Τρεις Ιεράρχες, ήταν μια σύνθεση στο επίπεδο της μεθόδου και της μορφής της διατύπωσης της διδασκαλίας της χριστιανικής πίστης: «προσέλαβαν δηλαδή το γλωσσικό και εννοιολογικό όργανο του αρχαιοελληνικού κόσμου και το χρησιμοποίησαν για να διατυπώσουν με σαφήνεια την αλήθεια του Ευαγγελίου». Εδώ, ίσως, στη λανθάνουσα αυτή πρόσμιξη χριστιανικών με αρχαιοελληνικά στοιχεία και του κακέκτυπα αναπαραγόμενου ελληνοχριστιανικού ιδεολογήματος, ο λόγος του Γ. Σεφέρη έρχεται και ανατρέπει τα δεδομένα, αποκαθιστώντας το «ελληνοχριστιανικό συναμφότερον» στην ορθή του βάση, με κύριο άξονα την ελληνική γλώσσα: «είναι μικρός ο τόπος μας, αλλά η παράδοσή του είναι τεράστια και το πράγμα που τη χαρακτηρίζει είναι ότι μας παραδόθηκε χωρίς διακοπή. Η ελληνική γλώσσα δεν έπαψε ποτέ της να μιλιέται. Δέχτηκε τις αλλοιώσεις που δέχεται καθετί ζωντανό, αλλά δεν παρουσιάζει κανένα χάσμα»²⁹.

Γι' αυτό, αν και η γιορτή των Τριών Ιεραρχών μέχρι σήμερα συνεχίζεται να γιορτάζεται με τον τρόπο που όλοι μας γνωρίζουμε³⁰, θέτει προ των πυλών έναν καίριο προβληματισμό: το ζήτημα της παιδείας που συμβολίζουν αυτά τα πρόσωπα διαρκώς παραμένει ζητούμενο, καθώς η κυρίαρχη σήμερα ελληνική ιδεολογία, πολιτική, θρησκευτική, κοινωνική και εκπαιδευτική, μοιάζει να έχει τη λογική μιας παιδείας αυστηρά τεχνοκρατούμενης, που θέτει στο περιθώριο τον ανθρωπιστικά προτάγματά της, αφήνοντας δυστυχώς στη λήθη την παιδεία κυρίως ως «ψυχική καλλιέργεια».

²⁹ Ομιλία κατά την απονομή του Νόμπελ Λογοτεχνίας στη Στοκχόλμη.

³⁰ Α. Ι. Καλαμάτας, «Ενάντια στο νεφέλωμα του ελληνοχριστιανικού ιδεολογήματος»: http://e-theologia.blogspot.gr/2011/01/blog-post_27.html